

ישראל ב-OECD - התייחסות למצבם של הערבים והחרדים

סקירה

כתיבה: אמיר פרגר | אישור: אורלי אלמגור לוטן

עריכה לשונית: מערכת דברי הכנסת

תאריך: ד' בשבט תש"ף, 30 בינואר 2020

1.....	תמצית	
3	רקע	1.
3	ישראל וה- OECD - התייחסות לקבוצות המיעוט	2.
10.....	הקשרים של ה- OECD עם ארגוני חברה אזרחית	3.

תמצית

מסמך זה נכתב לבקשתו של חבר הכנסת יוסף ג'בארין, ונבחנת בו התייחסותו של ה-OECD לסוגיית מעמדם של המיעוט הערבי והמיעוט החרדי במסגרת יחסי הארגון עם ישראל. לבקשת חבר הכנסת ג'בארין, המסמך מתמקד בשתי שאלות: (1) האם הצטרפותה של ישראל ל-OECD הייתה מותנית בקידום מעמדם של המיעוט הערבי והמיעוט החרדי? (2) אילו כלים יש לגורמים חוץ-ממשלתיים במדינות החברות בארגון לקדם את ענייניהם מולו? לצורך כתיבת המסמך נעזרנו במידע שהתקבל מכמה מקורות, ובהם משרד האוצר ומשרד הכלכלה. כמו כן פנינו בבקשת מידע ל-OECD עצמו, אך עד לסיום כתיבת המסמך לא התקבלה תשובה מהארגון.

ה-OECD הוקם ב-1961, והוא ארגון הפועל לקידום הצמיחה הכלכלית, התעסוקה ורמת החיים במדינות החברות בו (ובמדינות אחרות) ולקידום הסחר העולמי. בארגון חברות כיום 36 מדינות, והן מחויבות לעמוד בסטנדרטים הנוגעים בעיקר לתחומי הכלכלה. **בקביעת מדיניות הארגון ויישומה משמשים כמה כלים משפטיים, ובהם החלטות - המתקבלות בקונסנזוס של המדינות החברות ומחייבות אותן, והמלצות - שאינן מחייבות אך יש ציפייה שהמדינות החברות יישמו אותן כמיטב יכולתן.**

קידום האוכלוסייה הערבית והחרדית בישראל

ב-2007 החל הארגון בהליך לבחינת הצטרפותה של ישראל, ולשם כך פרסם מתווה ("מפת דרכים") לבחינת עמידתה בתנאים ובסטנדרטים שעל מדינה חברה לעמוד בהם. ועדות מקצועיות הפועלות מטעם הארגון התבקשו לחבר דוחות הערכה על מצבה של ישראל בתחומים הקשורים בכלכלה. הוועדות בחנו את מצבה של ישראל, את הפעולות שהיא נדרשה לנקוט ואת אלו שביצעה או הצהירה על כוונתה לבצע כדי לעמוד בתנאי הארגון, והמליצו על צעדים נוספים.

כמה מהוועדות עסקו בדוחותיהן במצבם של המיעוט הערבי והמיעוט החרדי, בעיקר מצבם הכלכלי, רכישת השכלה בקרבם והשתלבותם בשוק העבודה, וקשרו את הפערים שנמצאו בתחום ההשכלה בינם לבין האוכלוסייה היהודית הלא-חרדית לשיעורי השתתפות הנמוכים בשוק העבודה ושיעורי העוני הגבוהים. לצד סקירת הפערים, בדוחות הוצגו פעולות שממשלת ישראל נקטה או הצהירה על כוונתה לנקוט כדי לצמצמם והועלו המלצות אחדות. הודגש בדוחות כי מכיוון שמשקל המיעוט הערבי והמיעוט החרדי באוכלוסייה גדול למדי וצפוי שמשקלם יעלה, הפערים שנמצאו משפיעים לא רק על הערבים והחרדים אלא יש להם השפעה כוללת על כלכלת ישראל.

בסופו של הליך ההערכה אישרו הוועדות את הצטרפותה של ישראל לארגון, ובמרץ 2010 הושלם יישום המתווה ונחתם הסכם ההצטרפות. ב-2012 וב-2015 הגישה ישראל דוחות שהתחייבה להגיש עם הצטרפותה לארגון ופירטה בהם את הצעדים והפעולות שנקטה לקידום התעסוקה, העבודה והרווחה, ובכלל זה בעבור המיעוט הערבי והמיעוט החרדי.

לפי משרד האוצר ומשרד הכלכלה, **ישראל מילאה את כל ההתחייבויות שקיבלה עליה עם הצטרפותה לארגון פרט לכמה התחייבויות בתחום איכות הסביבה. ישראל יישמה חלק מההמלצות של הוועדות הנוגעות לערבים ולחרדים (שכאמור, אינן מחייבות) בזמן תהליך ההצטרפות, ואחרות נכללות בהתחייבויות שקיבלה עליה למלא בהמשך. עם זאת, בסקירות עדכניות של הארגון עדיין מדווח על פערים לרעת המיעוט הערבי והמיעוט החרדי ומועלות**

המלצות לצמצום. נוסף על כך עולה מהדוחות שחלק מהפעולות שממשלת ישראל הצהירה על כוונתה לנקוט לצמצום הפערים לא הושלמו.

יודגש כי ישראל אינה מחויבת לדווח ל-OECD על פעולותיה ביחס למיעוט הערבי והמיעוט החרדי ואין מנגנון שמאפשר לכפות עליה לנקוט פעולות הנוגעות אליהם. ואולם, יש ציפייה שכמדינה החברה בארגון תיישם ישראל את המלצותיו, והתנהלותה בנוגע לקבוצות המיעוט נתונה לביקורת, בעיקר בדוחות וסקירות שעוסקים בסוגיות הרלוונטיות. ואכן, בדוחות שהארגון מפרסם על ישראל יש מעקב אחר היישום של ההמלצות שניתנו לישראל בדוחות קודמים, ובתוך כך מדווח על המלצות שיושמו חלקית או לא יושמו כלל.

קשרי ה-OECD עם ארגוני חברה אזרחית

עיקר קשריו של ה-OECD עם ארגוני חברה אזרחית הם עם ארגונים המייצגים מגזרים כלכליים, כלומר ארגונים שקשורים בתחומי הכלכלה. ארגוני ה"מטרייה" (Umbrella Organisation – התאגדות של כמה גופים העוסקים בתחומים משותפים) BIAC, המייצג גופים עסקיים, ו-TUAC, המייצג ארגוני עובדים הם בעלי מעמד מייצג ל-OECD וקשריהם עימו מוסדו, ומשמשים פעמים רבות מתווכים בין ה-OECD ובין ארגוני חברה אזרחית. גוף בולט נוסף המקיים קשרים עם הארגון הוא ה-OECD Watch, הפועל בתחום הממשל התאגידי ומאגד ארגונים אחרים רבים.

ה-OECD מצהיר כי הוא מאפשר לארגוני חברה אזרחית להשפיע על עבודתו ותוצריו. ארגונים ואנשים פרטיים יכולים, על פי אתר הארגון, לקיים קשרים עם נציגויות ה-OECD ועם הוועדות וקבוצות העבודה הפועלות בו ולהשפיע על תוצריהן. כך, דוחות ההערכה שפורסמו במסגרת בחינת הצטרפותה של ישראל לארגון ועסקו במצבם של המיעוט הערבי והמיעוט החרדי התבססו בין היתר על מידע שפרסמו ארגוני חברה אזרחית.

מנהלת יחסי הציבור והתקשורת (Public Affairs and Communications Directorate – PAC), הכפופה למזכ"ל הארגון, מייצעת לוועדות ולקבוצות העבודה בנוגע לקשריהן עם ארגוני החברה האזרחית ומשמשת גורם מתאם, אך לוועדות ולקבוצות העבודה יש עצמאות בנוגע למגעייהן עם גורמים חיצוניים לארגון, ובהם ארגונים אלה. **ככלל, ה-OECD אינו קובע סטנדרטים או מדיניות אחודה וכוללת לבחירת הארגונים שיקיימו עימם קשרים ואת אופי הקשרים ומהותם, והוועדות וגופי העבודה נבדלים אלה מאלה במידת הפתיחות והנגישות שלהם כלפי ארגוני החברה האזרחית.**

תחום המאבק בשוחד ובשחיתות יוצא מן הכלל לעניין הסדרת העבודה עם ארגוני החברה האזרחית. בתחום זה קבע הארגון מנגנון והנחיות ברורות המקדמות קשר עם ארגונים לא ממשלתיים, לרבות הגשת דוחות צללים מטעמם ("Shadow" Reports) ומעורבות בבקרה וביקורת על המדינות. ואולם, כאמור, זוהי אינה מדיניות המאפיינת את כלל הוועדות וקבוצות העבודה של הארגון. פנינו ל-OECD Civil Society team, הגוף האחראי מטעם הארגון לקשר עם ארגוני חברה אזרחית, בשאלות בנושא, אך עד מועד הגשת המסמך פנייתנו לא נענתה.

1. רקע

ה-OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development), הארגון לשיתוף פעולה ולפיתוח כלכלי) הוא מסגרת המאגדת (בשנת 2020) 36 מדינות דמוקרטיות ומפותחות. הארגון הוקם בשנת 1961, ומקום מושבו בפריז. תחומי עיסוקיו העיקריים הם כלכליים, בהתאמה למטרותיו המוצהרות: קידום הצמיחה, התעסוקה ורמת החיים במדינות החברות ובמדינות אחרות וקידום הסחר העולמי. גוף קבלת ההחלטות העיקרי בארגון הוא מועצת ה-OECD, שיושבים בה נציגי המדינות החברות. החלטותיה של המועצה מתקבלות בקונסנזוס מוחלט. לצידה פועלות מזכירות הארגון, שבראשה מזכ"ל, ו-300 ועדות וקבוצות מומחים שעוסקות בתחומי פעילותו.¹

קביעת מדיניות הארגון ויישומה נעשות באמצעות כמה כלים משפטיים: **החלטות** המחייבות את המדינות החברות, **המלצות**, שאומנם אינן מחייבות אך יש ציפייה שהמדינות החברות יישמו אותן כמיטב יכולתן, **הצהרות**, המגדירות יעדי מדיניות ארוכי טווח, **הסכמים בין-לאומיים**, **הסדרים והבנות**.²

ה-OECD, הוא אחד הארגונים הכלכליים הבולטים במערכת הבין-לאומית. הוא מספק פלטפורמה מחקרית ומעשית להשוואת ביצועי המדינות המפותחות, לאיתור פתרונות לקשיים משותפים ולזיהוי קודים ונוהלי עבודה חופפים במטרה לנסח עקרונות למדיניות הכלכלית הלאומית במדינות החברות בו. המדינות החברות, מצידן, חולקות ערכים משותפים (Like Mindedness) ומשתפות פעולה ביניהן. כמו כן, הן מחייבות לעמוד בסטנדרטים של הארגון ובתהליכי ביקורת עמיתים (peer review) בכמה תחומים, ובכלל זה מדיניות מקרו-כלכלית, מיסוי, שלטון החוק ואיכות הסביבה.³

2. ישראל וה-OECD – התייחסות לקבוצות המיעוט

הצטרפות ישראל לארגון

במאי 2007 החליטה מועצת ה-OECD לפתוח בדיונים עם ישראל על הצטרפותה לארגון, ובעקבות זאת בדצמבר 2007 פרסם מזכ"ל הארגון מתווה ("מפת דרכים") לבחינת מועמדותה של ישראל.⁴

במסגרת המתווה התבקשו ועדות מקצועיות הפועלות מטעם הארגון להגיש דוחות הערכה על מצבה של ישראל ועמידתה בסטנדרטים שעל המדינות החברות לעמוד בהם במגוון תחומים,

¹ אתר האינטרנט של משרד האוצר, [ארגון ה-OECD](#), כניסה: 15 בדצמבר 2019;

OECD, [Convention on the Organisation for Economic Co-operation and Development](#), accessed: December 15th 2019; OECD, [Organisational Structure](#), accessed: December 19th 2019.

² OECD, [OECD Legal Instruments](#), accessed: December 19th 2019.

³ אתר האינטרנט של משרד האוצר, [ארגון ה-OECD](#), כניסה: 15 בדצמבר 2019.

⁴ OECD, [Roadmap for the Accession of Israel to the OECD Convention](#), C(2007)102/FINAL, December 3rd 2007.

החלטות ה-OECD מחייבות את המדינות החברות. המלצותיו אינן מחייבות, אך יש ציפייה שהמדינות החברות יישמו אותן כמיטב יכולתן.

כמה מועדות ההערכה של ה-OECD המליצו בדוחותיהן על קידום המיעוט הערבי והמיעוט החרדי.

מרביתם קשורים בכלכלה. בדוחות ההערכה הציגו הוועדות המלצות פעולה, וישראל נדרשה לערוך התאמות ותיקונים רבים במגוון תחומים (ראו פירוט בהמשך), ובין השאר לקדם את המיעוט הערבי והמיעוט החרדי.

חלק מההמלצות יושמו בתהליך ההצטרפות, ואחרות נכללו בהתחייבויות שממשלת ישראל קיבלה עליה למלא לאחר ההצטרפות. בסופו של הליך ההערכה אישרו הוועדות את הצטרפותה של ישראל לארגון, ובמרץ 2010 הושלם המתווה ונחתם הסכם ההצטרפות של ישראל.⁵ **לדברי יוסי אקרמן מהמחלקה למדיניות ייבוא ו-OECD במינהל סחר חוץ במשרד הכלכלה ורן רידניק, הציר הכלכלי וסגן ראש משלחת ישראל ל-OECD, ישראל מילאה את כל ההתחייבויות שנדרשה למלא על פי הדוחות של הוועדות פרט לכמה התחייבויות בתחום איכות הסביבה.**⁶

ה-OECD עוסק בעניינים הנוגעים למצבן של קבוצות מיעוט בהקשרים רחבים, ולא רק בהקשר הישראלי. למשל, הארגון מפעיל את פרויקט Strength Through Diversity: Education for Inclusive Societies, שנועד לקדם את שילובם של מהגרים ובני קבוצות מיעוט במערכות החינוך במדינות; בתוכנית Local Economic and Employment Development (LEED Programme) עסק הארגון בקידום שילובם של בני קבוצות מיעוט בשוקי העבודה; במסגרת בחינת תפקודן של ממשלות המדינות החברות בארגון הוא התייחס לפועלן בשילוב קבוצות מיעוטים.⁷

ההמלצות בדבר הערבים והחרדים

ב"מפת הדרכים" שהוזכרה לעיל יש קביעה כללית שלפיה המדינות החברות בארגון מחויבות לדמוקרטיה פלורליסטית הנשענת על שלטון החוק וכיבוד זכויות אדם, ומעצם היותה מדינה החברה הארגון ישראל מחויבת לפעול על פי עקרונותיו, ובכלל זה העקרונות הנוגעים לשוויון בין קבוצות אוכלוסייה.⁸

הן "מפת הדרכים" והן הסכם ההצטרפות עוסקים בעקרונות הכלליים של הצטרפות ישראל לארגון ובהתוויית תהליך ההצטרפות, ואינם עוסקים בסוגיות פרטניות דוגמת יחסה של ישראל למיעוט הערבי ולמיעוט החרדי. ואולם, כאמור, בכמה מהדוחות של הוועדות שהוגשו בתהליך

⁵ OECD, [Agreement on the Terms of Accession of the State of Israel to the Convention on the Organisation for Economic Co-Operation and Development](#), March 11th 2010.

⁶ רן רידניק, נציגות משרד האוצר ב-OECD, תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, דוא"ל, 11 בדצמבר 2019; יוסי אקרמן, המחלקה למדיניות ייבוא ו-OECD, מינהל סחר חוץ במשרד הכלכלה, שיחת טלפון, 24 בדצמבר 2019.

יודגש כי יש הבדל בין יישום המחויבויות ובין מימוש ההמלצות שהוצגו בדוחות: ההמלצות אינן מחייבות את המדינות החברות.

⁷ OECD, [Strength Through Diversity](#), accessed January 28th 2020; OECD LEED Programme, [Ensuring Labour Market Success for Ethnic Minority and Immigrant Youth](#), June 2011; OECD, [Government at a Glance 2015](#).

⁸ OECD, [Roadmap for the Accession of Israel to the OECD Convention](#), C(2007)102/FINAL, December 3rd 2007, p. 2.

הדוחות התבססו על מידע שפרסמו גופים ממשלתיים, מוסדות אקדמיים, מכוני מחקר וארגונים לא ממשלתיים.

בדוחות נסקרו מצב הכלכלי של קבוצות המיעוט הערבי והחרדי והשתלבותן בתחום ההשכלה ובשוק העבודה. בשלוש הסוגיות נמצאו פערים לרעתן בהשוואה לקבוצת הרוב היהודי (שאינו חרדי).

בדוחות הארגון הודגש כי הפערים בין האוכלוסייה הכללית בישראל ובין הערבים והחרדים משפיעים לא רק על שתי הקבוצות אלא גם על כלכלת ישראל כולה.

ההצטרפות עסקו ספציפית במעמדן של קבוצות אלה: סקירת כלכלת ישראל מ-2009, שכתבה ה-Economic and Development Review Committee, דוח ההערכה שכתבה באותה שנה ה-Employment, Labour and Social Affairs Committee ונסקרו בו מבנה שוק התעסוקה, העבודה והרווחה ומאפייניו בישראל עסקו בנושא בהרחבה; דוח ההערכה שכתבה ה-Public Governance Committee וסקר את מבנה השירות הציבורי בישראל ומאפייניו נגע בסוגיה ביתר צמצום.⁹

דוחות אלה התבססו על מידע של משרדי הממשלה וגופים רשמיים אחרים, כגון בנק ישראל, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה והמוסד לביטוח לאומי, על מאמרים אקדמיים שעוסקים בכלכלת ישראל ועל מחקרים ודוחות של מכוני מחקר (למשל מכון מאיירס-ג'וינט-ברוקדייל ומכון ון ליר), וכן על מידע מארגונים לא ממשלתיים, ובכללם ארגונים הפועלים לקידום המיעוט הערבי (למשל מרכז אדוה, סיכוי – העמותה לקידום שוויון אזרחי, מדה אל-כרמל – המרכז הערבי למחקר חברתי ויישומי ועמותת יוזמות אברהם).¹⁰

בסקירת כלכלת ישראל ובדוח ה-Employment, Labour and Social Affairs Committee (תוכני הדוחות חופפים במידה רבה) נסקר מצבם של המיעוט הערבי והמיעוט החרדי, ובעיקר מצבם הכלכלי, רכישת השכלה בקרבם והשתלבותם בשוק העבודה, והוצגו הפערים בין הרוב היהודי שאינו חרדי לבין המיעוט הערבי והמיעוט החרדי. בדוחות נקבע כי בני המיעוט הערבי והמיעוט החרדי מתאפיינים בשיעורי עוני גבוהים (במועד פרסום הדוחות כ-60% מכלל העניים בישראל היו ערבים וחרדים, אף שקבוצות אלו היו רק 28% מהאוכלוסייה, וכ-50% מהערבים וכ-60% מהחרדים היו עניים), ובפערים בתחומי ההשכלה, ההשתתפות בשוק העבודה והשכר (ובעקבות זאת גם בחיסכון הפנסיוני) לעומת האוכלוסייה היהודית הלא-חרדית. **בסקירה של כלכלת ישראל הודגש כי פערים אלו משפיעים לא רק על החרדים ועל הערבים אלא גם על כלכלת ישראל כולה, והשפעה זו אף עתידה להתרחב ככל שיגדל חלקם באוכלוסיית המדינה.**

אשר למצבם של הערבים, הדוחות הצביעו גם על פערים בתשתיות ובהקצאת תקציבים, בפרט בתחום החינוך, על ריחוק ממוקדי התעסוקה והפעילות הכלכלית (ולצידם אי-הסדרה והקמה של אזורי תעשייה סמוך לאזורי המגורים שלהם) ועל קשיי תחבורה. הדוחות עסקו גם בחולשתן של הרשויות המקומיות הערביות בתמיכה בפרויקטים ותשתיות בתחום החינוך ובמימוןם

⁹ OECDiLibrary, [OECD Economic Surveys: Israel 2009](#), January 2010.

OECDiLibrary, [OECD Reviews of Labour Market and Social Policies: Israel](#), January 20th 2010;

Public Governance and Territorial Development Directorate, Public Governance Committee, [Accession Assessment Report: Israel](#), October 22-23rd 2009.

¹⁰ לא נמצאו פרסומים מטעם ארגונים לא ממשלתיים במקורות ששימשו את כותבי הדוחות על המיעוט החרדי. לעומת זאת, המידע המוצג על המיעוט הערבי מבוסס בחלקו על פרסומים כאלה.

לפי הדוחות, הערבים בישראל סובלים מאפליה לרעה בשכר, שנובעת בין השאר מחוסר האמון בין הרוב היהודי למיעוט הערבי בעטיו של הסכסוך הלאומי המתמשך.

בנוגע לחרדים הדוחות הצביעו על נורמות תרבותיות המגבילות השכלה לא תורנית ותעסוקה; צוין בהם כי שלא כמו אצל הערבים, רמת החיים הנמוכה בקרב החרדים נובעת במידה רבה מבחירה, בשל הדגש על לימודים תורניים על חשבון תעסוקה.

בדוחות מתוארות פעולות שממשלת ישראל נקטה או הצהירה על כוונתה לנקוט כדי לצמצם את הפערים בין הערבים והחרדים לבין שאר האוכלוסייה.

ובאספקת שירותים ציבוריים וחברתיים ברמה המקבילה לאלו הניתנים ברשויות המקומיות היהודיות. קשיים נוספים הם קושי בשפה, נורמות תרבותיות שמגבילות השכלה ותעסוקה (בעיקר בקרב הנשים הערביות) ואף שיעורי ילודה גבוהים ומספר גדול של משפחות מרובות ילדים. **צוין בדוחות כי הערבים סובלים מאפליה לרעה בשכרם**, הנובעת בין השאר מחוסר האמון בין קבוצת הרוב היהודי ובין המיעוט הערבי שמקורו בסכסוך הלאומי המתמשך, ובכלל זה חוסר אמון של האוכלוסייה הערבית ברשויות הישראליות (שמוביל בין השאר למיעוט תלונות על אפליה אסורה). סיבה נוספת היא שעל פי רוב הערבים חיים, לומדים ועובדים במסגרות נפרדות מאלו של היהודים. כמו כן, היות שהערבים אינם מתגייסים לצבא, הם אינם זכאים להטבות שיוצאי צבא זכאים להן, הן הטבות כלכליות והן הזדמנויות נוספות בתחום ההשכלה (ובהן הסדרים להשלמת תעודות בגרות והכנה ללימודים על-תיכוניים).

בדוחות צוין כי גם אצל החרדים נורמות תרבותיות מגבילות השכלה (לא תורנית) ותעסוקה, בעיקר אצל הגברים החרדים, אולם **שלא כמו אצל הערבים, רמת החיים הנמוכה בקרב המיעוט החרדי נובעת במידה רבה מבחירה, בשל הדגש המושם בחברה זו על לימודים תורניים על חשבון תעסוקה**. בדוחות צוין עוד שהחינוך החרדי אינו נתון בפיקוח של המדינה ושהתכנים הנלמדים בו אינם מאפשרים לבוגריו להשתלב במוסדות להשכלה גבוהה ובשוק העבודה, בין השאר משום שחסרות להם מיומנויות הנחוצות בשוק העבודה המודרני כגון ידיעת מתמטיקה ואנגלית. נוסף על כך, ההסדרים לדחיית גיוסם של החרדים לשירות הצבאי השפיעו לרעה על יכולתם להשתלב בשוק העבודה.

לצד פירוט הפערים בין המיעוטים לכלל האוכלוסייה במגוון תחומים נסקרו בדוחות הפעולות שממשלת ישראל **נקטה או הצהירה שבכוונתה לנקוט** לצמצום הפערים, לקידום המיעוט הערבי והמיעוט החרדי ולשילובם בשוק העבודה. בנוגע לערבים הוזכרו בדוחות בין היתר הצעדים האלה: כוונת ממשלת ישראל להקצות לחינוך הערבי 39% מהתוספת של 8,000 כיתות הלימוד שתוכננה לשנים 2007-2011 ותוכניות הממוקדות בחינוך הערבי, לרבות הקצאת תקציבים לרשויות המקומיות הערביות עבור הרחבת מסגרות חינוך לילדים בני שלוש-ארבע; החלטת ממשלה מיולי 2006 לצמצום פערים בתעסוקה ולפיתוח תעשייה במגזר הערבי והגדרתם ממועד זה ואילך של אזורי תעשייה ביישובים הערביים כאזורי עדיפות לאומית; הקמת הרשות לפיתוח כלכלי במגזר המיעוטים במשרד ראש הממשלה (כיום במשרד לשוויון חברתי) ב-2007; תחילת פעילותה של הנציבות לשוויון הזדמנויות בעבודה תחת משרד התמ"ת (כיום משרד הכלכלה) ב-2008;¹¹ עדכון מכסות היעד לשילוב בני מיעוטים בשירות הציבורי וקביעת צעדים להשגתן ב-2009.

¹¹ [הרשות לפיתוח כלכלי של מגזר המיעוטים](#) הוקמה מתוקף החלטת ממשלה מ-2007, ומטרתה העיקרית הן להביא למיצוי הפוטנציאל הכלכלי של האוכלוסייה הערבית, הדרוזית והצ'רקסית, לעודד את הפעילות הכלכלית היצרנית והעסקית בתוך היישובים הערביים,

מחברי הדוחות סייגו וכתבו כי נדרש זמן נוסף להעריך את השפעת פעולות הממשלה, וכן כי נדרשות השקעות נוספות.

אשר לחרדים, צוין בדוחות כי נוסדו מסלולים מיוחדים להכשרה מקצועית וחינוך על-תיכוני בעבור בוגרי מערכת החינוך החרדית וחלה עלייה בהשתתפות החרדית בהם. לצד זה נפתחו מסלולים ייעודיים להשמת חרדים בעבודה בשיתוף פעולה בין שירות התעסוקה לארגונים ללא מטרות רווח. כמו כן, הממשלה בחנה כמה יוזמות להגברת ההשתתפות של החרדים בשוק העבודה, בדגש על נשים חרדיות, ובתוך כך נבחנו אפשרויות להרחיב מסלולי לימוד אקדמיים ומקצועיים המשרתים אוכלוסייה זו.

בדבריהם על תוכניות הממשלה סייגו מחברי הדוחות את קביעותיהם וכתבו כי נדרש זמן נוסף כדי להעריך את השפעתן של הפעולות שהממשלה נקטה ומתכננת לנקוט, ואף קבעו כי נדרשות השקעות נוספות כדי לצמצם את הפערים הקיימים.

הדוחות עסקו בכמה החלטות ממשלה ופעולות שהממשלה התחייבה לנקוט עוד טרם יישומן. מבדיקת כמה מהסוגיות עולה כי **לא כל הצהרות המדיניות מומשו במלואן**. למשל, על אף הכוונה להקצות 39% מכלל 8,000 הכיתות החדשות שייבנו במהלך 2007-2011 לחינוך הערבי הוקצו בעבורו בסופו של דבר רק 32% מהכיתות (שיעור זה אומנם גדול מהשיעור היחסי של התלמידים הערבים בקרב כלל התלמידים – 26% – אך נמוך מהמתוכנן).¹² כמו כן, אף שבשנים 2007-2015 עלה שיעור העובדים הערבים, הדרוזים והצ'רקסים בשירות המדינה מ-5.8% ל-9%, היעדים המוצהרים בנוגע לשילוב בני מיעוטים בשירות המדינה – 10% עד לסוף 2012 – לא הושגו.¹³

נוסף על סקירת פעולות הממשלה לצמצום הפערים עסקו הדוחות בשינויים שחלו בחברה הערבית ונוגעים לכך, ובהם הירידה בילודה והעלייה בשיעור הנשים הרוכשות השכלה ומשתתפות בשוק העבודה, שנובעת משינויים חברתיים ותרבותיים וכן ממדיניות ממשלתית שנועדה לעודד מגמה זו.

בדוחות של ה-OECD על ישראל הובאו גם המלצות לשיפור מצבם של המיעוט הערבי והמיעוט החרדי. בנוגע למיעוט הערבי היו, בין היתר, המלצות הנוגעות להקצאת תקציבים שוויונית בתחום החינוך, תוספת כיתות לימוד וצמצום מספר התלמידים בהן, לצד הקפדה על סטנדרטים זהים לאלו הנהוגים במערכת החינוך היהודית, והשוואת תוכניות הסיוע להכנה

¹² הדרוזים והצ'רקסים ולשלב את המיעוטים בחברה ובכלכלה. הרשות הוקמה במשרד ראש הממשלה וכיום היא פועלת במשרד לשוויון חברתי.

¹³ [הנציבות לשוויון הזדמנויות בעבודה](#) היא רשות סטטוטורית שהוקמה ב-2008 ופועלת במשרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים. תפקידה לקדם את ההכרה בזכויות לפי חקיקת השוויון בעבודה. היא אחראית לטיפול בתלונות על אפליה בעבודה, להגשת תביעות משפטיות בבתי הדין לעבודה ולהגשת בקשות לקבלת צווים המחייבים מעסיקים בפעולות הנוגעות לעובדיהם.

¹² יובל וורגן, [בינוי כיתות לימוד חדשות למגזרים השונים במערכת החינוך](#), מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 21 בנובמבר 2011, עמ' 7.

¹³ החלטה 4436 של הממשלה ה-32, [ייצוג הולם לבני האוכלוסייה הערבית, הדרוזית והצ'רקסית בשירות המדינה – אשור המלצות צוות בין-משרדי](#), 25 בינואר 2009; מתן שחק, [נתונים על עובדים ערבים, דרוזים וצ'רקסים בשירות המדינה](#), מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 2 ביולי 2015, 2015-2007, עמ' 2.

ללימודים העל-תיכוניים לאלו שלהן זכאים יוצאי צבא. בתחום התעסוקה נדונו המלצות הנוגעות להגבלת העסקתם של עובדים זרים (המתחרים עם הערבים על מקומות עבודה) לצד תגבור אכיפת חוקי העבודה, הגברת הייצוג וההשתתפות של קבוצה זו באיגודי עובדים ותגבור תוכניות להשמה בעבודה. לצד זאת הוצגו המלצות להשקעה בתשתיות באזורי פריפריה שבהם מרוכזת האוכלוסייה הערבית, בכלל זה בתחום התחבורה והשירותים הציבוריים, והשקעה בתשתיות בסיסיות בעבור האוכלוסייה הבדואית בדרום. כמו כן, הומלץ על הגדלת הייצוג של הערבים במגזר הציבורי ועל יתר הקפדה על עמידה במכסת תקני המשרות המיועדות להם, ובתוכך כך הרחבת סמכויותיה ופעילותה של הנציבות לשוויון הזדמנויות בעבודה. עוד הומלץ על הפעלת השפעתו של המגזר הציבורי בעידוד העסקת בני מיעוטים במגזר הפרטי באמצעות מתן העדפה במכרזים ממשלתיים לחברות המקפידות על תעסוקה שווה והוגנת לכלל האוכלוסייה.¹⁴

ההמלצות שנגעו למיעוט החרדי עסקו בתגבור לימודים במקצועות דוגמת מתמטיקה ואנגלית. כותבי הדוחות אף הציעו להתנות את השתתפות המדינה בתקצוב מוסדות החינוך בלימודים אלה. לצד זאת הוצע להתנות מתן קצבאות ביציאה לעבודה ולמצוא פתרונות לקשיים הנובעים מההסדרים הכורכים את הפטור משירות צבאי בלימודים במסגרת שאינה מאפשרת השתלבות בשוק העבודה.

ה-Public Governance Committee עסקה בצמצום במיעוט הערבי ובמיעוט החרדי בדוח על המבנה והמאפיינים של השירות הציבורי בישראל.¹⁵ בדוח נקבע כי הערבים והחרדים בישראל סובלים מגישה לקויה לטכנולוגיה. אצל החרדים הגישה הלא-מספקת לטכנולוגיה קשורה בעיקר במאפיינים תרבותיים, ואילו אצל הערבים היא נובעת מקשיי שפה (יש לציין כי הרוב הגדול של הפעילות הממשלתית המקוונת אינו מתורגם לערבית). לצד נקודה זו, כותבי הדוח שיבחו את ממשלת ישראל על פעילויותיה לקידום שילובם של בני מיעוטים בשירות הציבורי, והזכירו את חוק שירות המדינה (מינויים), התשי"ט-1959,¹⁶ שנקבעה בו חובת ייצוג של קבוצות אוכלוסייה שונות בשירות המדינה.

¹⁴ OECDiLibrary, [OECD Reviews of Labour Market and Social Policies: Israel](#), January 20th 2010.

ד"ר רובי נתנזון ואחרים, [המלצות ה-OECD לגבי ישראל ויישומן](#), מרכז מאקרו לכלכלה מדינית, יוני 2011.

¹⁵ Public Governance and Territorial Development Directorate, Public Governance Committee, [Accession Assessment Report: Israel](#), 22-23 October 2009.

¹⁶ [חוק שירות המדינה \(מינויים\)](#), התשי"ט-1959.

לאחר ההצטרפות לארגון

ישראל נדרשה לדווח
ל-OECD על
התקדמותה בסוגיות
שנדונו בדוחות של
הוועדות.
ב-2012 וב-2015
מסרה לארגון דוחות
ובהם פירטה את
הצעדים שנקטה
לקידום המיעוט
הערבי והמיעוט
החרדי בתחומי
התעסוקה, העבודה
והרווחה.
ה-OECD פרסם
דוחות נוספים שעסקו
במצבם של המיעוט
הערבי והמיעוט
החרדי בכלכלה,
בתעסוקה ובהשכלה.
חלק מהמצאים
ומהמלצות הוצגו
בדוחות קודמים.

בהסכם ההצטרפות ל-OECD ב-2010 התחייבה ישראל כי לאחר הצטרפותה תמסור לארגון דוחות על התקדמותה בסוגיות שהוצגו בדוחות של הוועדות המקצועיות. בין השאר התחייבה ישראל לדווח בתוך שנתיים על התקדמותה בכמה תחומים שהוצגו בדוח של ה- Employment, Labour and Social Affairs Committee.¹⁷ ממשלת ישראל מסרה דוח כזה ב-2012, וב-2015 הוגש, לבקשת ה-OECD, דוח משלים ואחרון בנושא. בדוחות פורטו הצעדים והפעולות שנקטה ישראל לקידום התעסוקה, העבודה והרווחה, בין השאר בעבור המיעוט הערבי והמיעוט החרדי.¹⁸ מעבר לדוחות אלה, בשנות חברותה של ישראל ב-OECD פרסם הארגון דוחות רשמיים בנושאי תעסוקה שעסקו גם בישראל ונגעו בשילוב קבוצות אוכלוסייה בשוק העבודה, לצד סקירות כלכליות תקופתיות ספציפיות על ישראל, שעסקו בין השאר בשילובן בכלכלה של קבוצות שהשתתפותן בשוק העבודה מעטה (שבולטים בהן המיעוט הערבי והמיעוט החרדי). בדוחות ובסקירות נבחנו מצבן של קבוצות אלה והפערים בינן ובין האוכלוסייה הכללית ונכללו המלצות פעולה, מקצתן דומות לאלו שהוצגו בדוחות קודמים. למשל, בסקירה של כלכלת ישראל לשנת 2018 נקבע כי הישגיהם של בוגרי מערכת החינוך הערבית ומערכת החינוך החרדית נמוכים במידה ניכרת מהישגיהם של בוגרי מערכת החינוך היהודית שאינה חרדית, ובשל כך השתתפותם של צעירים ערבים וצעירים חרדים במסגרות חינוך על-תיכוניות נמוכה במידה ניכרת מזו של צעירים יהודים שאינם חרדים. בדוחות נכתב כי לשיפור החינוך וההכשרות המקצועיות בעבור הערבים והחרדים יש תפקיד בהגברת הצמיחה והפריון של המשק הישראלי.¹⁹

¹⁷ סעיף 5 בהסכם ההצטרפות קובע כי ישראל נדרשת למסור בתוך שנתיים עד חמש שנים ממועד ההצטרפות דוחות המפרטים את התקדמותה בכמה סוגיות שהועלו בדוחות של שמונה מהוועדות: Environment Policy Committee, Chemicals Committee, Insurance and Private Pensions Committee, Committee on Financial Markets, Corporate Governance Committee, Trade Committee, Employment, Labour and Social Affairs Committee, Committee on Statistics.

OECD, [Agreement on the Terms of Accession of the State of Israel to the Convention on the Organisation for Economic Co-Operation and Development](#), March 11th 2010.

¹⁸ הדוח מ-2012 הוא דוח שישראל התחייבה להגיש בהסכם ההצטרפות ל-OECD מ-2010, והוצג בו הרקע לסוגיות שנדונו בדוח הוועדה והפעולות שנקטה ישראל. הדוח מ-2015 הוגש לבקשת ה-OECD, והוצג בו עדכון בדבר ההתקדמות שחלה מאז הדוח הקודם בסוגיות שנדונו בו. הדוחות נכתבו על ידי מכון ברוקדייל מטעם משרד התמ"ת (כיום משרד הכלכלה):

Myers-JDC-Brookdale Institute, [Progress Report on the Implementation of the OECD Recommendations: Labour Market and Social Policies: Israel](#), June 2012; Myers-JDC-Brookdale Institute, [Second Progress Report on the Implementation of the OECD Recommendations: Labour Market and Social Policies: Israel](#), August 2015.

¹⁹ OECDiLibrary, [OECD Economic Surveys: Israel 2018](#), March 2018.

אין מנגנון שמחייב את ישראל לדווח ל-OECD על פעולותיה בנוגע למיעוט הערבי ולמיעוט החרדי או שמאפשר לארגון לכפות עליה לנקוט פעולות הנוגעות אליהם. עם זאת, מצופה מישראל, כמדינה חברה, ליישם את המלצותיו כמיטב יכולתה.

ה-OECD מקיים קשרים עם ארגוני חברה אזרחית בעיקר בתחומים כלכליים.

לפי רן רידניק, הציר הכלכלי וסגן ראש משלחת ישראל ל-OECD, במסגרת יחסי ה-OECD עם ישראל לממשלת ישראל אין חובת דיווח לארגון על פעולותיה בנוגע למיעוט הערבי ולמיעוט החרדי, ואין מנגנון שמאפשר לכפות על ישראל לנקוט מהלכים הנוגעים לקבוצות אלה.²⁰ ואולם, כפי שצוין לעיל, אף שהמלצות הארגון אינן מחייבות מבחינה משפטית, יש ציפייה שהמדינות החברות יישמו אותן כמיטב יכולתן, והתנהלותן בנוגע להמלצות נתונה לביקורת בדוחות ובסקירות של הארגון. בבחינת הדוחות שהארגון מפרסם עולה כי יש בהם מעקב אחר מימושן של המלצות מדוחות קודמים ומובאות בהן המלצות הנוגעות לקידומן של קבוצות המיעוט.²¹ חשוב לציין כי מבחינת הארגון, ההמלצות נועדו לסייע למדינות החברות לנסח עקרונות למדיניות כלכלית-חברתית ולעודד את ביצועיהן הכלכליים,²² כלומר הן אמורות להיטיב עם המדינות.

3. הקשרים של ה-OECD עם ארגוני חברה אזרחית

ה-OECD מקיים קשרים עם ארגוני חברה אזרחית המייצגים מגזרים כלכליים.²³ מכיוון שהארגון עוסק בעיקר בכלכלה, קשרים אלה מתמקדים בעיקר בתחומים הקשורים בכלכלה.

קשריו של ה-OECD עם ארגוני החברה האזרחית מנוהלים בעיקר באמצעות שני גופים בעלי מעמד מייצע לארגון: Business at OECD (BIAC), המייצג התאגדויות של גופים עסקיים מהמדינות החברות וממדינות שותפות (דוגמת התאחדות התעשיינים בישראל), וה-Trade Union Advisory Committee to the OECD (TUAC), שמייצג איגודי עובדים מ-58 מדינות (מדינות חברות ומדינות אחרות). גופים אלה מקיימים קשרים עם מועצת ה-OECD, באמצעות ועדת קישור מיוחדת שבראשה עומד מזכ"ל הארגון, ועם מזכירות מועצת שרי הארגון.²⁴ בהיותם ארגוני "מטרייה", המייצגים ארגונים רבים אחרים, BIAC ו-TUAC משמשים פעמים רבות מתווכים בין ה-OECD לארגוני חברה אזרחית קטנים.²⁵

גוף אחר המקיים קשרים קבועים עם ה-OECD הוא ה-OECD Watch, המאגד 130 ארגונים לא ממשלתיים ממדינות שונות (ללא ארגונים מישראל) אשר עוסקים במגוון תחומים, ובהם זכויות אדם. עיקר פעילותו של ה-OECD Watch היא בתחום הממשל התאגידי, והיא נועדה להביא לאימוץ הנחיות הפעולה של ה-OECD בתאגידי רב-לאומיים כדי לקדם סטנדרטים בין-לאומיים

²⁰ רן רידניק, הציר הכלכלי וסגן ראש משלחת ישראל ל-OECD, תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, דוא"ל, 11 בדצמבר 2019.

²¹ למשל, ראו בסקירת כלכלת ישראל 2018: OECD Economic Surveys: Israel 2018, March 2018, OECDiLibrary.

²² אתר האינטרנט של משרד האוצר, ארגון ה-OECD, כניסה: 13 בינואר 2020.

OECD, [About Our Global Reach](#), accessed: January 13th 2020

²³ OECD Council, [Audit of the Consultation with Civil Society by the OECD](#), December 14th 2018, p. 5.

²⁴ OECD, [The OECD and Civil Society](#), accessed: December 19th 2019.

²⁵ OECD Council, [Audit of the Consultation with Civil Society by the OECD](#), December 14th 2018, p. 7.

לאחריותיות תאגידית. במסגרת זו הוא מקיים קשרים בעיקר עם ועדת ההשקעות של הארגון (OECD Investment Committee) ועם ה-Working Party on Responsible Business Conduct הפועלת במסגרתה.²⁶

נוסף על קשרים אלו, ארגונים לא ממשלתיים, מכוני מחקר, חוקרים באקדמיה ואזרחים יכולים, כאמור באתר ה-OECD, ליצור קשרים עם הנציגויות של הארגון ולהשפיע על תוצריו, ואף לדווח על הפרות של נוהלי הארגון והנחיותיו. הנציגויות הרלוונטיות לעניין זה הן גורמי הקשר במשרדי הממשלה (NCP – National Contact Point) האחראים לקשר עם הארגון (כלומר נציגי המדינות החברות), ולצידם הנציגויות האזוריות של הארגון (בברלין, בווינגטון, במקסיקו ובטוקיו) ו-300 הגופים המקצועיים שפועלים תחתיו – ועדות, קבוצות עבודה וקבוצות מומחים שחברים בהן נציגי הממשלות החברות.²⁷

לוועדות יש מנדט לקיים קשרים עם גורמים חיצוניים לארגון, ובהם ארגוני חברה אזרחית; הארגון לא קבע סטנדרטים או מדיניות אחודה וכוללת לבחירת הארגונים שעימם יקימו קשרים ואת אופי הקשרים ומהותם, וזו נותרת בסמכותן ובניהול המזכירות והמינהלות (Directorate) של הוועדות. ב-2018 כל הוועדות וקבוצות העבודה דיווחו על קשרים עם ארגוני חברה אזרחית, ומעט פחות מ-140 ארגונים הופיעו ברשימותיהן (כמה מהוועדות דיווחו על קשרים עם ארגונים שאינם רשומים). מינהלת יחסי הציבור והתקשורת של הארגון (Public Affairs and Communications Directorate – PAC), הכפופה למזכ"ל, מייעצת לוועדות ולקבוצות העבודה בנוגע לקשריהן עם ארגוני החברה האזרחית ומשמשת בעבור הארגונים גורם מתאם ומסייע.²⁸

נוסף על כך, הארגון מקיים סדנאות וכנסים שארגוני חברה אזרחית רשאים להשתתף בהם.²⁹ מעיון בדוחות שפרסם ה-OECD במסגרת הליך אישור הצטרפותה של ישראל לארגון עולה כי לצד פרסומים מטעם גורמים ממשלתיים הוצג בדוחות מידע שפרסמו מוסדות אקדמיים, מכוני מחקר וארגוני חברה אזרחית. למשל, בדוח ההערכה שכתבה ה- Employment, Labour and Social Affairs Committee ב-2009 ובו נסקר מבנה שוק התעסוקה, העבודה והרווחה ומאפייניו בישראל, הפרק בדוח שעסק בעוני ובתעסוקה בקרב המיעוטים בישראל (Poverty and Employment Issues for Minority Groups) התבסס הן על מסמכים רשמיים כמו סקירות, דוחות

ה-OECD מצהיר כי הוא מעודד ארגוני חברה אזרחית להשפיע על עבודתו ותוצריו.

לוועדות ה-OECD יש סמכות לבחור את הארגונים שייקיימו עימם קשרים ואת אופי הקשרים והיקפם.

בדוחות שפורסמו במסגרת בחינת הצטרפותה של ישראל לארגון נכלל גם מידע שהתקבל מארגוני חברה אזרחית.

²⁶ OECD Watch, [Advisory Groups](#), accessed: January 8th 2020; OECD Watch, [About the OECD](#), accessed: January 8th 2020.

²⁷ OECD, [The OECD and Civil Society](#), accessed: December 19th 2019.

²⁸ OECD Council, [Audit of the Consultation with Civil Society by the OECD](#), December 14th 2018, p. 6; OECD Council, Committee on Public Affairs and Communication, [OECD's co-operative activities with civil society](#) [C/INF(2010)1], December 22nd 2009, p. 3-4.

²⁹ OECD, [The OECD and Civil Society](#), accessed: December 19th 2019.

ונתונים שהתקבלו מבנק ישראל, מהלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מהמוסד לביטוח לאומי ומשרדי ממשלה והן על פרסומים ודוחות של ארגוני חברה אזרחית כגון מכון ון ליר, מחקרי פלורסהיימר – המכון ללימודים עירוניים ואזוריים באוניברסיטה העברית, מרכז אדוה, סיכוי – העמותה לקידום שוויון אזרחי, מדה אל-כרמל – המרכז הערבי למחקר חברתי ויישומי ועמותת יוזמות אברהם.³⁰ לדברי לנה זייגר, הנספחת הכלכלית של ישראל ל-OECD, במהלך בחינת הצטרפותה של ישראל לארגון נפגשו נציגיו גם עם נציגים של ארגוני חברה אזרחית.³¹ אין לנו מידע מפורט יותר בעניין זה ולא ידוע לנו מה הייתה מהות הקשרים בין הוועדות המקצועיות לבין ארגונים אלה ואם הארגון פנה מיוזמתו לארגונים רלוונטיים לצורך קבלת מידע.

תחום המאבק בשוחד ובשחיתות יוצא מן הכלל לעניין הסדרת העבודה מול ארגוני החברה

האזרחית: בתחום זה קבע הארגון מנגנון והנחיות ברורות לקידום הקשר עם ארגונים לא ממשלתיים. על פי הוראות המתודולוגיה שפרסם ה-OECD בספטמבר 2017 לקראת סבב הפעילות הרביעי של תוכנית Istanbul Anti-Corruption Action Plan (תוכנית שנועדה לתמוך בפעולות למניעת שחיתות במדינות מזרח אירופה ומרכז אסיה), הארגון היה מעוניין לקדם השתתפות של גורמים לא ממשלתיים בתוכנית, ובהם ארגוני חברה אזרחית, באמצעות מעורבות שלהם בהכנת דוחות הפיקוח, השתתפות בפגישות וביקורים, ואף הגשת "דוחות צללים" (Shadow Reports) שממצאיהם יובאו בחשבון בהערכות של המדינות.³²

לדברי זייגר, בתחום המאבק בשוחד ושחיתות ובתוכניות הקשורות באחריות תאגידית יש שיתוף פעולה עם ארגוני חברה אזרחית ומעורבותם רבה, אך בתחומים אחרים, מלבד פעילותם של BIAC ו-TUAC, מעורבותם של ארגוני החברה האזרחית מצומצמת למדי, ולכל ועדה יש הסדרים משלה הנוגעים לשיתוף ומעורבות של ארגוני חברה אזרחית בפעילותה.³³

מרכז המחקר והמידע של הכנסת פנה ל-OECD Civil Society team, הגוף האחראי ב-OECD לקשר עם ארגוני חברה אזרחית, כדי לברר את המהות והאופי של ממשקי העבודה של ה-OECD עם ארגונים אלה. בין השאר שאלנו כיצד משולב מידע שמתקבל מארגונים כאלה בדוחות שה-OECD מפרסם, האם גופים ב-OECD פונים ביוזמתם לארגוני חברה אזרחית בבקשה להתייחס למידע שמסרו להם גורמים ממשלתיים במדינות שהם המידה שבה הארגון מעודד כתיבת "דוחות צללים". עד למועד הגשתו של מסמך זה הפנייה לא נענתה.

³⁰ OECDiLibrary, [OECD Reviews of Labour Market and Social Policies: Israel](#), January 20th 2010.

³¹ לנה זייגר, נספחת ישראל ל-OECD מטעם מינהל סחר חוץ במשרד הכלכלה, שיחת טלפון, 30 בינואר 2020.

³² OECD, Anti-Corruption Network for Eastern Europe and Central Asia Anti-Corruption Division, Directorate for Financial and Enterprise Affairs, [Istanbul Anti-Corruption Action Plan Methodology for the 4th monitoring round](#), September 2017.

³³ לנה זייגר, נספחת ישראל ל-OECD מטעם מינהל סחר חוץ במשרד הכלכלה, שיחת טלפון, 16 בינואר 2020.